

Sanja Očurščak Žuliček
Maja Žikić Kralj
Tatjana Žižek

*Centar za odgoj i obrazovanje Čakovec,
 Ivana pl. Zajca 26, 40 000 Čakovec*

Kako poučiti romske učenike s intelektualnim teškoćama pravilnoj uporabi imenica u rečenici?

How to teach Roma students with intellectual disabilities proper use of nouns in a sentence?

Izvorni znanstveni rad: UDK 376-056.36(=214.58): 811.163.42

DOI: <https://doi.org/10.31299/log.12.1.3>

Sažetak

Kod učenika s intelektualnim teškoćama značajno je kašnjenje i usporeni jezično-govorni razvoj, što se najbolje očituje kasnijom pojavom prve riječi. Intelektualne teškoće značajno ometaju jezični i govorni razvoj. Učenici romske nacionalne manjine koji govore bajaškim jezikom čine 54,7 % učenika Centra za odgoj i obrazovanja Čakovec. Većinom su dvojezični govornici koji se s hrvatskim standardnim jezikom najčešće susreću tek polaskom u školu. S obzirom na morfološke osobitosti, bajaški se značajno razlikuje od hrvatskog jezika (Radosavljević, 2012). Cilj je našeg istraživanja utvrditi razlike u proizvodnji imenica s obzirom na rod i padež kod učenika s lakim intelektualnim teškoćama, polaznika Centra za odgoj i obrazovanje Čakovec, pripadnika hrvatske i romske nacionalnosti. Ispitane su razlike u rješavanju zadataka deklinacije imenica muškog, ženskog i srednjeg roda. U istraživanju je sudjelovalo 53 učenika s lakim intelektualnim teškoćama, 24 učenika je hrvatske nacionalnosti, a 29 učenika romske nacionalnosti. Kronološka dob ispitanika je od 8 do 16 godina. Rezultati istraživanja pokazuju statistički značajne razlike u proizvodnji imenica muškog, ženskog i srednjeg roda u zavisnim padežima između učenika hrvatske i romske nacionalnosti. Romski učenici činili su veći broj pogrešaka, što znači lošiju ovladanost hrvatskim standardnim jezikom. S obzirom na kronološku dob, stariji učenici hrvatske nacionalnosti uspješniji su od mlađih u proizvodnji imenica srednjeg roda te dativa, a učenici romske nacionalnosti u zadacima proizvodnje muškog roda i genitiva. Iz rezultata proizišle su smjernice i načini poučavanja imenske morfologije učenika s lakim intelektualnim teškoćama.

Ključne riječi:
lake intelektualne teškoće, rod i padež imenica, bajaški jezik, hrvatski jezik

Summary

General development of students with intellectual disabilities is significantly delayed. Speech and language delay is most commonly recognized as the delayed first-word production. Generally, intellectual disabilities greatly disrupt speech and language development. Roma national minority students, who speak in a Bayash dialect, present 54,7% of the student population in Čakovec Education and Teaching Centre. Most of them are bilingual and first encounter Croatian when they start elementary school. Croatian and Romani language differ greatly in their morphological characteristics (Radosavljević, 2012). This research aims to establish the differences in comprehension of the grammatical characteristics of nouns (gender and case) in Roma and Croatian students with mild intellectual disabilities who attend Čakovec Education and Teaching Centre. The differences in solving feminine, masculine and neuter noun declension tasks were tested. In total, 53 students took part in this research of whom 24 were Croatian and 29 Roma. Chronological age of the examinees varied from 8-16 years. The results show that there is a statistically significant difference in the accuracy of production of feminine, masculine, and neuter nouns in genitive, dative, accusative, locative and instrumental cases between Croatian and Roma students. Roma students' more frequent errors indicate the lack of Croatian standard language knowledge. In regard to chronological age, older Croatian students are more successful in production of neuter nouns and dative case while Roma students are more successful in production of feminine nouns and genitive case. As a result of this study, guidelines on teaching students with mild intellectual disabilities noun morphology were developed.

Key words:
mild intellectual disabilities; gender; case; Romani language; Croatian language

UVOD

Jezične i govorne sposobnosti osoba s intelektualnim teškoćama

Intelektualne teškoće (IT) ubrajaju se u neurorazvojne poremećaje. Određene su trima dijagnostičkim kriterijima: intelektualnim funkcioniranjem, adaptivnim funkcioniranjem te vremenom javljanja (Tarabić i Tomac, 2014).

U DSM-IV upotrebljava se termin mentalna retardacija koji se u DSM-V zamjenjuje terminom *intelektualna onesposobljenost*, što je opet ekvivalentno terminu *intelektualni razvojni poremećaj* iz MKB-11. DSM-V definira intelektualnu onesposobljenost (intelektualni razvojni poremećaj), kao poremećaj s početkom za vrijeme razvojnog razdoblja, koji uključuje i intelektualne deficite i deficite adaptivnog funkcioniranja u konceptualnom, socijalnom i praktičnom području. Različite razine stupnjeva IT-ja određene su na osnovi adaptivnog funkcioniranja, a ne kvocijenta inteligencije (IQ) jer adaptivno funkcioniranje određuje potrebnu razinu podrške. Osim toga, mjere IQ su manje valjane u nižim dijelovima raspona IQ-a.

Najpoznatija klasifikacija IT-ja upravo je ona koju donosi AAIDD, koja razlikuje četiri stupnja intelektualnih teškoća: blagi (IQ od 50-69), umjereni (IQ od 35-49), teži (IQ od 20-34), izrazito teški ili duboki (IQ ispod 20). Bez obzira na to što je podjela temeljena na rezultatima testiranja inteligencije, dijagnoza se postavlja samo ako su prisutni značajni nedostaci u adaptivnom funkcioniranju (Davison i Neale, 1999). Adaptivno funkcioniranje odnosi se na različite svakodnevne konceptualne, praktične i socijalne vještine. Teškoće se očituju u nemogućnosti doseganja vlastite samostalnosti i socijalne odgovornosti. Prvi znakovi na osnovi kojih se donosi sumnja o prisutnosti IT-ja jesu ograničeno funkcioniranje u jednoj ili više svakodnevnih aktivnosti (komunikacija, društvena participacija, samostalnost), i to u različitim okruženjima - školi, domu, poslu, društvu (Tarabić i Tomac, 2014).

Što se tiče jezičnog i govornog razvoja, osobe s IT-jem načelno slijede stupnjeve tipičnog razvoja, ali kasne. Inicijalno kašnjenje u jezičnom razvoju primjećuje se kod sve djece s IT-jem (Pranjić, Farago i Arapović, 2016). To kašnjenje, odnosno usporen razvoj jezičnih sposobnosti se kod djece s IT-jem najbolje očituje kasnijom pojavom prve riječi. U tipičnoj populaciji prva riječ se obično javlja oko prve godine života, dok je kod djece s IT-jem uobičajeno očekivati pojavu prve riječi između druge i treće godine. IT značajno utječe na jezični i govorni razvoj (Pranjić, Farago i Arapović, 2016). Kašnjenje je prisutno i na području morfosintakse. Pri formiranju rečenice često izostavljaju veznike, prijedloge, priloge i pomoćne glagole. Općenito su prisutni kraći iskazi i jednostavniji gramatički oblici (Čulić, 2008). Pranjić, Farago i Arapović (2016), u svom istraživanju, uočavaju da djeca s Downovim sindromom (DS) u najvećoj mjeri koriste imenice (35 %) i glavne glagole (26 %). Ostale riječi (pomoćni glagoli, veznici) manje su zastupljene, što

dovodi do tzv. telegrafskog govora. Često imaju teškoća u razlikovanju nastavaka za jedninu i množinu imenica, narušena je sročnost rečenice i prisutne su pogreške u deklinaciji imenica (Rondal, 2017). Osim što je prisutno kašnjenje u jezičnom razvoju djece s IT-jem, primijećene su i česte pogreške i pogrešno usvojeni gramatički oblici (Polisenska, Kapalkova i Novotkova, 2018).

Razlike su i u opsegu vokabulara. Rani produkcijski vokabular im je sličan, ali je brzina usvajanja manja, što pridonosi usporenom razvoju djece s IT-jem. Istraživanje jezičnog razvoja djece s DS-om u slovačkom jeziku, također, pokazuje izraženije teškoće u gramatičkom razvoju u odnosu na opseg vokabulara (Polisenska, Kapalkova i Novotkova, 2018).

Osobitosti bajaškog jezika Roma

Pretpostavlja se da Romi potječu iz Indije, a podaci o vremenu naseljavanja na području Hrvatske se razlikuju. Romi Bajaši danas čine velik dio romske nacionalne manjine. Pripadnici su etničke skupine koja se od ostalih Roma razlikuje po materinskom jeziku, koji predstavlja varijetete dakorumunjskoga (Radosavljević, 2012). Dakorumunjski je povijesno narječje rumunjskoga jezika na kojem se temelji standardni rumunjski jezik. U Hrvatskoj romska se nacionalna manjina može podijeliti s obzirom na materinski jezik. Stoga se razlikuju govornici bajaško-rumunjskoga, govornici romskog jezika (romani čhiba), te govornici albanskoga (Radosavljević, 2016). Istraživanje Petra Radosavljevića (2010, 2012) ukazuje na podjelu Roma Bajaša u Republici Hrvatskoj na tri skupine - s obzirom na dijalekt kojim govore. Razlikujemo erdeljski dijalekt, baranjski muntenski i ludarski muntenski dijalekt. Erdeljski dijalekt zastupljen je kod Bajaša sjeverozapadne Hrvatske, time i Bajaša naseljenih u Međimurju. Gledajući na fonološke i morfološke karakteristike, najviše se razlikuje od baranjskog i ludarskog muntenskog koji imaju više zajedničkih sličnosti (Radosavljević, 2016).

Većina govornika bajaško-rumunjskoga su dvojezični govornici (Radosavljević, 2016). Pritom se najčešće radi o slijednoj dvojezičnosti (Jelaska i sur., 2005), s obzirom na to da se romska djeca s hrvatskim jezikom najčešće susreću tek prilikom školovanja, što im otežava proces svladavanja i praćenja nastavnoga gradiva. Mali je broj istraživanja o bajaškom, a bajaški jezik nije ni standardiziran. S obzirom na morfološke osobitosti značajno se razlikuje od hrvatskog jezika. Bajaški jezik, također, ima jedninu i množinu imenica i sva tri roda. Srednji rod čini skupina imenica koje su u jednini jednake imenicama muškog roda, dok množinu tvore kao imenice ženskog roda. U odnosu na hrvatski jezik imaju pet padeža, a padežne se funkcije najčešće izražavaju pomoću prijedloga. Postoje i razlike u kategorijama živo-neživo u akuzativu i načinu izražavanja (Novak-Milić, Olujić i Radosavljević 2007). U erdeljskom bajaškom padežni se odnosi izražavaju određenim članom, enklitikom ili proklitikom. U nominativu i akuzativu je najčešće enklitika, dok je u genitivu i dativu proklitika (a) lu. Genitiv i dativ u nekim se situacijama istodobno izražavaju proklitičkim i

enklićkim članom (Radosavljević, 2012).

Značajan izazov predstavlja i rječnik romskih govornika na području Hrvatske, s obzirom na to da je pod velikim utjecajem hrvatskog standardnog jezika, ali i mjesnih dijalekata. Većina se romskih učenika s hrvatskim standardnim jezikom susreće tek početkom školovanja. Pritom oni istodobno usvajaju rječničko znanje i susreću se s morfologijom hrvatskoga jezika, koja se značajno razlikuje od morfologije bajaškog jezika. Nedostatan je broj istraživanja koja bi detaljnije prikazala razlike bajaškog i hrvatskog jezika i time omogućila romskim učenicima lakše usvajanje hrvatskog jezika.

Osobitosti hrvatskog jezika s naglaskom na imensku morfologiju

Hrvatski jezik pripada skupini slavenskih jezika i vrlo je flektivan. Ima izrazito složenu morfologiju, imensku i glagolsku. U imenskoj morfologiji postoje tri roda, dva broja i sedam padeža od kojih se svaki izražava različitim nastavcima (Barić i sur., 2005), što se značajno razlikuje od morfologije romskog jezika koja je jednostavnija (Novak-Milić, Olujić i Radosavljević, 2007). U hrvatskom jeziku razlikujemo muški, ženski i srednji rod koji su vezani uz značenje riječi, ali ih razlikujemo i prema završetku (imenice muškog roda završavaju na suglasnik, ženskog roda na -a, srednjeg roda na -o i na -e) (Barić i sur., 2005).

Složena imenska morfologija najviše se očituje u imenicama muškog roda. Različita morfološka pravila s morfološkom homonimijom i sinonimijom čine deklinaciju imenica muškog roda vrlo kompleksnom (Kuvač i Cvikić, 2005).

Odnose među riječima u rečenici izražavamo padežima, koje razlikujemo prema njihovim prototipnim ulogama. Djeca usvajaju padeže tako da prvo usvoje jedan oblik riječi koji je najčešće u nominativu ili akuzativu (Bošnjak Botica, 2016). Prema učestalosti uporabe nominativ je najčešći padež i na neki način najlakši za svladati, s obzirom na to da se riječi pamte u nominativnom obliku. U akuzativu imenica muškog roda potrebno je razlikovati kategorije živo/neživo, no većina sklonidbenih tipova u akuzativu jednine ne mijenja oblike, već je on jednak nominativu, stoga učenici često nemaju teškoća s tvorbom akuzativa (Jelaska i Cvikić, 2005). Ostali padeži predstavljaju značajniji izazov. Usvajanjem imenske morfologije prvo moraju analizirati strukturu riječi koju su čuli, razumjeti što je osnova, što afiks i pridružiti joj odgovarajuće značenje. To je ključno za razvoj fleksijske morfologije, kako bi dijete moglo tvoriti nove kombinacije riječi (Bošnjak Botica, 2016). Dijete tipičnog razvoja prilikom izražavanja složenijim gramatičkim izrazima koristi gramatičke morfeme: prefikse, sufikse, prijedloge, klitike, te stvara različite oblike za padeže i rodove. Usvajanje padeža u hrvatskom jeziku je zahtjevno jer uz odgovarajući padež uključuje rod i broj (Bošnjak Botica, 2016), što je otežavajući čimbenik za hrvatsku i romsku djecu s IT-jem. Proces usvajanja imenske morfologije ovisi o individualnim razlikama među djecom, ali i o samoj prirodi jezika, on

neće biti jednak u hrvatskom jeziku i romskom jeziku (Bošnjak Botica, 2016). Zbog toga nedostaju istraživanja razvoja morfologije kod djece s IT-jem i djece kojima hrvatski jezik nije materinski jezik.

PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj je istraživanja bio ispitivanje razlika u proizvodnji imenica s obzirom na rod i padež kod učenika s lakim intelektualnim teškoćama, polaznika Centra za odgoj i obrazovanje Čakovec, pripadnika hrvatske i romske nacionalnosti. Ispitane su razlike u deklinaciji imenica muškog, ženskog i srednjeg roda. S obzirom na kronološku dob ispitanika, procijenjene su razlike u poznavanju navedenih gramatičkih osobina imenica, posebno za populaciju učenika pripadnika hrvatske nacionalnosti i posebno za populaciju učenika pripadnika romske nacionalnosti.

Iz navedenih problema proizlaze sljedeće hipoteze:

H1 - Učenici romske nacionalnosti manje su uspješni od učenika hrvatske nacionalnosti u zadacima proizvodnje imenica muškog roda.

H2 - Učenici romske nacionalnosti manje su uspješni od učenika hrvatske nacionalnosti u zadacima proizvodnje imenica ženskog roda.

H3 - Učenici romske nacionalnosti manje su uspješni od učenika hrvatske nacionalnosti u zadacima proizvodnje imenica srednjeg roda.

H4 - Učenici hrvatske nacionalnosti od 1. do 4. razreda postižu statistički značajno niže rezultate u zadacima proizvodnje imenica muškog, ženskog i srednjeg roda u zavisnim padežima od hrvatskih učenika od 5. do 8. razreda.

H5 - Učenici romske nacionalnosti od 1. do 4. razreda postižu statistički značajno niže rezultate u zadacima proizvodnje imenica muškog, ženskog i srednjeg roda u zavisnim padežima od romskih učenika od 5. do 8. razreda.

METODE

Uzorak ispitanika

U tablici 1. prikazane su karakteristike uzorka ispitanika ovog istraživanja. Sudjelovalo je 53 učenika s lakim intelektualnim teškoćama, polaznika od prvog do osmog razreda u Centru za odgoj i obrazovanje Čakovec. Hrvatske nacionalnosti je 24 učenika, a 29 učenika je romske nacionalnosti. Kronološka dob ispitanika je od 8 do 16 godina.

Tablica 1. Prikaz sociodemografskih karakteristika uzorka ispitanika

VARIJABLA		N	%
Spol	muški	28	52,8
	ženski	25	47,2
Nacionalnost	Hrvati	24	45,3
	Romi	29	54,7
Razred	1.-4. razred	21	39,6
	5.-8. razred	32	60,4
Dob	8 godina	3	5,7
	9 godina	2	3,8
	10 godina	11	20,8
	11 godina	8	15,1
	12 godina	5	9,4
	13 godina	7	13,2
	14 godina	10	18,9
	15 godina	6	11,3
	16 godina	1	1,9

Mjerni instrument i varijable

Za potrebe istraživanja razvijen je ispitni materijal, kojim je ispitano razumijevanje gramatičkih osobina imenica (rod i padež). Ispitni materijal sadrži 15 kartica za ženski, srednji i muški rod u zavisnim padežima - genitivu, dativu, lokativu, akuzativu i instrumentalu. Imenice koje su uvrštene u ispitni materijal su fonološki jednostavne i učestale ispitanicima obje skupine. Za svaki rod izabrana je jedna imenica, koja je ispitana u svim zavisnim padežima (3 imenice za 3 roda kroz 5 zavisnih padeža). Ispitni materijal je činilo 15 rečenica.

S obzirom na cilj istraživanja i postavljene pretpostavke, definirane su sljedeće varijable:

UKMR – ukupni muški rod,

UKŽR - ukupni ženski rod,

UKSR – ukupni srednji rod,

UKG – ukupni genitiv,

UKD – ukupni dativ,

UKL – ukupni lokativ,

UKI – ukupni instrumental,

UKA – ukupni akuzativ.

Postupak ispitivanja

Ispitivanje je provedeno individualno. Ispitanici su odgovarali usmeno – najprije su imenovali sličicu, te su usmeno dopunili rečenicu odgovarajućim oblikom imenice. Na početku su dana dva zadatka za vježbu. Ispitivač je i čitao rečenicu i bilježio odgovore na listu za odgovore.

Metode obrade podataka

Prikupljeni podaci obrađeni su statističkim programom IBM SPSS Statistics 25. Kolmogorov-Smirnovim testom provjerena je normalnost distribucije rezultata. Zbog značajno asimetričnih distribucija korištena je neparametrijska statistika. Za uspoređivanje razlika među hrvatskim i romskim učenicima korišten je neparametrijski Test zbroja rangova (Mann-Whitney U test).

REZULTATI I RASPRAVA

S ciljem utvrđivanja statistički značajnih razlika uspješnosti učenika hrvatske i romske nacionalnosti u zadacima proizvodnje imenica muškog, ženskog i srednjeg roda, korišten je test zbroja rangova (Mann-Whitney U test), a rezultati analiza prikazani su u tablici 2.

Tablica 2. Razlike uspješnosti u zadacima proizvodnje imenica muškog, ženskog i srednjeg roda između učenika hrvatske i romske nacionalnosti

Varijable	Zbroj rangova		U	Z	Asymp. Sig
	Učenici hrvatske nacionalnosti	Učenici romske nacionalnosti			
UKMR	804,50	626,50	191,500**	-2,894	,004
UKŽR	857,00	574,00	139,000**	-3,957	,000
UKSR	921,50	509,50	74,500**	-5,100	,000

* <0,05

** <0,01

H1 - Učenici romske nacionalnosti manje su uspješni od hrvatskih učenika u zadacima proizvodnje imenica muškog roda.

Rezultati pokazuju kako postoji statistički značajna razlika uspješnosti u ovim zadacima između učenika romske i hrvatske nacionalnosti ($Z=-2,894$, $p<0,01$). Učenici romske nacionalnosti manje su uspješni u zadacima proizvodnje imenica muškog roda (tablica 2.), te se prihvaća H1.

Muški rod u hrvatskom jeziku ima najzahtjevniju sklonidbu i odlikuje se najvećom morfološkom složenošću. Osim različitih vrsta sklonidbe (a-vrsta i e-vrsta), sklonidba imenica muškog roda zahtijeva razlikovanje nove kategorije, živog od neživoga uz gramatičke kategorije roda, broja i padeža svojstvene svim imenicama. Ova kategorija očituje se samo u akuzativu jednine muškog roda. Zato stranci koji uče hrvatski, to razlikovanje često poopće i počnu ga primjenjivati i na ostale imenice u jednini iste sklonidbe (srednji rod) ili množini (muški rod), ili očekuju da sve imenice imaju različite akuzative (Jelaska i sur.,2005). Osim toga, u imenicama muškog roda provode se brojne glasovne promjene: nepostojano a, sibilizacija, palatalizacija, vokalizacija, jednačenje šumnika po zvučnosti, ispadanje suglasnika (Barić i sur., 2005). Zbog takve izuzetne

morfološke složenosti muškog roda, događa se i to da hrvatski učenici, izvorni govornici hrvatskog jezika, imaju problema s ovladavanjem sklonidbe imenica muškog roda.

H2 - Učenici romske nacionalnosti manje su uspješni od hrvatskih učenika u zadacima proizvodnje imenica ženskog roda.

Primjenom Mann-Whitney U testa utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika uspješnosti rješavanja zadataka proizvodnje imenica ženskog roda ($Z=-3,957$, $p<0,01$) između učenika hrvatske i romske nacionalnosti. I u ovom zadatku učenici hrvatske nacionalnosti postižu bolji uspjeh od romskih učenika, prihvaća se H2 (tablica 2.).

Ženski rod, u odnosu na muški rod, nema općih pravila koja bi obilježavala sve imenice. Imenice u svakom padežu jednine, osim u lokativu, imaju drukčiji nastavak, što je moguća pretpostavka dobivenih rezultata (Jelaska i Cvikić, 2005). U usporedbi s hrvatskim jezikom, u bajaškom jeziku je broj različitih oblika jedne imenice vrlo mali, te se većina padežnih funkcija izražava prijedložno. Učenjem hrvatskog jezika potrebno je usvojiti novi način sklonidbe imenica, odnosno ovladati padežnim nastavcima (Novak-Milić, Olujić i Radosavljević, 2007).

H3 - Učenici romske nacionalnosti manje su uspješni od hrvatskih učenika u zadacima proizvodnje imenica srednjeg roda.

Razlike uspješnosti u zadacima proizvodnje imenica srednjeg roda ispitane su Mann-Whitney U testom, kojim je - kao i u prethodna dva primjera - utvrđena statistički značajna razlika između učenika hrvatske i romske nacionalnosti u uspješnosti rješavanja zadataka proizvodnje imenica srednjeg roda ($Z=-5,100$, $p<0,01$). Učenici romske nacionalnosti imaju lošiji uspjeh od učenika hrvatske nacionalnosti (tablica 2.), time se prihvaća H3.

Srednji rod se u bajaškom može nazvati i miješanim rodnom i znatno je drukčiji nego hrvatski srednji rod. U bajaškom jeziku srednjeg roda je skupina imenica koje u jednini imaju jednake oblike kao i imenice muškoga roda, dok se množina tvori kao kod imenica ženskog roda. Zato se govornici bajaškog ne mogu osloniti na srednji rod koji poznaju iz svog jezika, odnosno ne mogu uspostaviti odnos ekvivalencije između materinskog i nematerinskog jezika. Za govornike bajaškog srednji rod je nešto novo, osobito ideja da srednji rod može označavati nešto živo. Govornici bajaškog koji uče hrvatski jezik, takvim imenicama srednjeg roda koje znače živo (npr. pile, dijete, tele) često pripisuju muški rod (Novak-Milić, Olujić i Radosavljević, 2007).

H4 - Učenici hrvatske nacionalnosti od 1. do 4. razreda postižu statistički značajno niže rezultate u zadacima proizvodnje imenica muškog, ženskog i srednjeg roda u zavisnim padežima od hrvatskih učenika od 5. do 8. razreda.

Mann-Whitney U testom ispitane su razlike uspješnosti rješavanja zadataka sva tri roda, te svih 5 ispitanih padeža između mlađih (1.-4.razred) i starijih

učenika (5.-8. razred) hrvatske nacionalnosti. Rezultati analiza prikazani su u tablici 3.

Tablica 3. uspješnosti učenika hrvatske nacionalnosti s obzirom na dob (učenici 1.-4. razreda i učenici 5.-8. razreda) u zadacima proizvodnje imenica muškog, ženskog i srednjeg roda u zavisnim padežima

Varijable	Zbroj rangova		U	Z	Asymp. Sig.
	Mlađi učenici od 1. do 4. razreda	Stariji učenici od 5. do 8. razreda			
UKMR	100,50	199,50	63,500**	-,032	,974
UKŽR	93,50	206,50	57,500**	-,501	,616
UKSR	127,00	173,00	37,000**	-1,985	,047
UKG	105,50	194,50	58,500**	-,389	,697
UKA	92,00	208,00	56,000**	-1,414	,157
UKL	84,00	216,00	48,000**	-1,146	,252
UKD	136,00	164,00	28,000**	-2,577	,010
UKI	103,00	197,00	61,000**	-,208	,835

* $<0,05$

** $<0,01$.

Primjenom Mann-Whitney U testa, utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika uspješnosti između mlađih i starijih hrvatskih učenika u zadacima proizvodnje imenica srednjeg roda ($Z= -1,985$, $p<0,05$), kao i uspješnosti u zadacima proizvodnje dativa ($Z= -2,577$, $p=0,01$). Stariji učenici uspješniji su u zadacima proizvodnje dativa, kao i u zadacima proizvodnje imenica srednjeg roda (tablica 3.). Stariji učenici hrvatske nacionalnosti uspješniji su od mlađih samo u nekim ispitanim varijablama, djelomično se prihvaća H4.

H5 - Učenici romske nacionalnosti od 1. do 4. razreda postižu statistički značajno niže rezultate u zadacima proizvodnje imenica muškog, ženskog i srednjeg roda u zavisnim padežima od romskih učenika od 5. do 8. razreda.

Mann-Whitney U testom ispitane su razlike uspješnosti rješavanja zadataka sva tri roda, te svih 5 ispitanih padeža između mlađih (1.-4.razred) i starijih učenika (5.-8. razred) romske nacionalnosti. Rezultati analiza prikazani su u tablici 4.

Tablica 4. Razlika uspješnosti učenika romske nacionalnosti s obzirom na dob (učenici 1.-4. razreda i učenici 5.-8. razreda) u zadacima proizvodnje imenica muškog, ženskog i srednjeg roda u zavisnim padežima

Varijable	Zbroj rangova		U	Z	Asymp. Sig.
	Mlađi učenici od 1. do 4. razreda	Stariji učenici od 5. do 8. razreda			
UKMR	123,00	312,00	45,000**	-2,594	,009
UKŽR	154,00	281,00	76,000**	-1,193	,233
UKSR	156,00	279,00	78,000**	-1,115	,265
UKG	136,00	299,00	58,000**	-2,014	,044
UKA	175,00	260,00	97,000**	-,370	,711
UKL	151,50	283,50	73,500**	-1,314	,189
UKD	154,50	280,50	76,500**	-1,190	,234
UKI	145,50	289,50	67,500**	-1,653	,098

Postoji statistički značajna razlika uspješnosti između mlađih i starijih romskih učenika u zadacima proizvodnje imenica muškog roda ($Z=-2,594$, $p<0,01$), kao i uspješnosti zadataka proizvodnje genitiva ($Z=-2,014$, $p<0,05$). Stariji učenici uspješniji su u obje varijable (tablica 4). Pošto su stariji učenici romske nacionalnosti uspješniji od mlađih samo u nekim ispitanim varijablama, djelomično se prihvaća H5.

Četvrta i peta hipoteza djelomično su prihvaćene i taj dio pomalo iznenađuje. Hrvatski učenici samo su u dvije varijable u starijoj dobi postigli statistički značajne rezultate u odnosu na mlađe učenike. Postavlja se pitanje zašto je to tako i koji je to faktor koji je utjecao na to. Moguće objašnjenje jesu IT učenika. Poznato je da osobe s IT-jem načelno slijede stupnjeve tipičnog razvoja, ali kasne (Pranjić, Farago i Arapović, 2016). Uzrok može biti i taj da su hrvatski učenici do viših razreda jednostavno postigli svoj maksimum, pa zato kasnije izostaje statistički značajna razlika u odnosu na mlađe učenike. Osim toga, moguće je i ključni razlog način poučavanja učenika. Poučeni iskustvom, može se zaključiti da su učenici romske nacionalnosti izloženi većem „drilu“ u poučavanju padeža i općenito morfosintakse od hrvatskih učenika. No, kako ni peta hipoteza nije u potpunosti prihvaćena, ostaje kao moguć odgovor taj da su IT ključni faktor i moguće objašnjenje. Prema Rondal (2017), osobe s IT-jem često imaju teškoća u razlikovanju nastavaka za jedninu i množinu imenica, narušena je sročnost rečenice i prisutne su pogreške u deklinaciji imenica. Stoga, rezultati pokazuju potrebu za daljim istraživanjima sličnosti i razlika bjaškog i hrvatskog jezika.

ZAKLJUČAK

Složena imenska morfologija hrvatskog jezika vrlo je kompleksna i kao takva je teška čak i prilikom usvajanja hrvatskog jezika kao prvog jezika, osobito kada je hrvatski jezik strani jezik (Cvikić i Kuvač, 2005).

Učenici romske nacionalnosti prilikom učenja hrvatskog jezika uz padežne nastavke trebaju usvojiti i nove riječi hrvatskog jezika. Nerijetko se s mnogim pojmovima prvi put susreću tek početkom školovanja. Učenje jezika je znatno teže jer učenik mora ovladati stranim jezikom na svim njegovim razinama. Znanje materinskog jezika često znatno utječe na učenje novog jezika, a jedan od utjecaja vidljiv je i u slaganju riječi u rečenicu, odnosno u primjeni morfoloških i sintaktičkih pravila (Jelaska, 2001).

Rezultati su dijelom u skladu s pretpostavkama jer su prve tri hipoteze prihvaćene, a druge dvije djelomično. Učenici romske nacionalnosti bili su manje uspješni od hrvatskih učenika u zadacima proizvodnje imenica muškog, ženskog i srednjeg roda u zavisnim padežima. Rezultati, također, pokazuju velike nedostatke u poduci učenika romske nacionalnosti hrvatskom jeziku. Oni su odjednom izloženi učenju rječnika i gramatike novog jezika. Proces tvorbe riječi velik im je izazov jer uključuje i domenu stvaranja novog značenja. Usvajanje morfologije njima postaje cjeloživotni proces, što djelomično potvrđuju rezultati ovog istraživanja, prema kojima postižu statistički značajne rezultate samo u varijablama UKMR i UKG. To pokazuje da učenici starije kronološke dobi nisu postigli značajniji napredak u ostalim varijablama, što je odraz i njihova IT-ja. U svom istraživanju Polisenka, Kapalkova i Novotkova (2018), također izvještavaju o velikom utjecaju IT-ja na jezični razvoj.

Potrebna je detaljnija analiza svih jezičnih sastavnica s ciljem lakšeg svladavanja hrvatskog jezika kao nematerinskog jezika. Postoji potreba za daljim istraživanjima, koja bi uključivala veći broj ispitanika, te istraživanja usmjerena na učenike romske nacionalnosti urednog intelektualnog statusa.

DODATAK – smjernice i načini poučavanja imenske morfologije

Ime zadatka: Poučavanje roda

Sposobnost kojom se zadatak uvježbava: uočavanje razlika između muškog, ženskog i srednjeg roda

Opis aktivnosti

U početku poučavanja imenske morfologije, važno je upoznati učenike s različitim rodovima u hrvatskom jeziku. S obzirom na to da se radi o učenicima s intelektualnim teškoćama, potrebno je primijeniti različita sredstva s ciljem lakšeg usvajanja.

U ovoj aktivnosti potrebne su kutije ili čašice različitih boja, pri čemu će svaka boja označavati jedan rod (npr. ženski rod - crvena boja, muški rod - plava boja, srednji rod - žuta boja). Učenicima se podijele sličice različitih predmeta, odnosno imenice različitih rodova. Pritom treba paziti na odabir imenica s obzirom na učenikovo rječničko znanje (jednostavne i učestale imenice). Učenik

treba imenovati sličicu, prepoznati rod i staviti je u odgovarajuću kutiju/časiću s obzirom na rod.

Ime zadatka: Poučavanje padeža

Sposobnost kojom se zadatak uvježbava: razlikovanje i pravilna upotreba padeža

Opis aktivnosti

U početku bi učenici trebali naučiti prototipne padežne uloge, a nakon toga početi učiti sklonidbu imenica. Prema razvijenom pristupu poučavanja sklonidba se uči u kontekstu. Dakle, učenicima se ne daju samo nastavci, već cijeli kontekst. Vodeći se prema već razvijenom pristupu (Jelaska i sur., 2005), zadane su kratke rečenice o određenoj temi. Za svaki je rod sedam rečenica, u svakoj je ista imenica, ali u drugom padežu. Uz svaku rečenicu je slikovni prikaz te rečenice.

U kući je stol. Kupio sam novi stol. Slika je iznad stola. Djeca prilaze stolu. Sok je na stolu. Oj, stolu! Zajedno sjedimo za stolom.

Uz pomoć slikovnog materijala učenici svakodnevno vježbaju zadani tekst. Zatim se u rečenice ubacuju riječi.

U kući je _____. Kupio sam novi _____. Slika je iznad _____. Djeca prilaze _____. Sok je na _____. Oj, _____! Zajedno sjedimo za _____.

Učenje sklonidbe počinje imenicama ženskog roda u jednini. Ženski je rod najjednostavniji jer ima najmanje iznimaka i podgrupa u sklonidbi, a padeži se međusobno razlikuju različitim nastavcima (Jelaska i sur., 2005).

Učenici prvo napamet nauče prototipni primjer (sklonidbu riječi stol uklopljenu u strukturu rečenice). Zatim se uvježbava tako da se uvijek zadaje nova imenica koju treba staviti na određeno mjesto u tekstu. Nakon što su učenici uvježbali umetanje imenica u rečenice, tada se prelazi na prave zadatke s različitim rečenicama. (Jelaska i sur., 2005).

Izuzetno je važno paziti da primjeri budu fonološki što jednostavniji i treba izbjegavati dodatna pravila sve dok ne ovladaju osnovama morfologije (Jelaska i sur., 2005).

LITERATURA

American Psychiatric Association. (1994). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4th ed.). Washington, DC: Author.

American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.

Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. (2005). Hrvatska gramatika. Zagreb: Školska knjiga.

Bošnjak Botica, T. (2016). Morfologija u ranom jezičnom razvoju. Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika, 3 (2), 1-5.

Cvikić, L., Kuvač, J. (28-30.04.2005). The Acquisition of Croatian Masculine Noun Morphology in Croatian as Second Language [predavanje, međunarodna recenzija, cjeloviti rad, znanstveni]. VII International Conference of Language Examination and Applied Linguistics, Dunaújváros, Mađarska.

Čulić, V., Čulić S. (2008). Sindrom Down. Split: Naklada Bošković.

Davison, G.C. i Neale, J.M. (1999). Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Jelaska, Z. (2001). Govornici u susretu - usvojeno i naučeno vladanje jezikom u istome društvu. Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, 6, 977-990.

Jelaska, Z. (2005). Dvojezičnost i višejezičnost. U: Z. Jelaska i sur. (ur.). Hrvatski kao drugi i strani jezik (str. 38-48). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Jelaska, Z. (2005). Hrvatski u višejezičnosti. U: Z. Jelaska (ur.). Hrvatski kao drugi i strani jezik, (str. 277-285). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Jelaska, Z., Cvikić, L. (2005). Poučavanje hrvatskim padežima. U: Z. Jelaska i sur. (ur.). Hrvatski kao drugi i strani jezik, (str. 329-340). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Jukić, V., Arbanas, G.(ur.) (2015). DSM-5 Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje. Američka psihijatrijska udruga. Zagreb: Naklada Slap.

Kuvač, J., Cvikić, L.(2005). Dječji jezik između standarda i dijalekta. U: D. Stolac, N. Ivanetić, B. Pritchard (ur.). Jezik u društvenoj interakciji, (str. 275-285). Zagreb-Rijeka: predavanje, domaća recenzija, cjeloviti rad, znanstveni.

Kuvač, J., Cvikić, L. (2005). The Acquisition of Noun Morphology in Croatian. U: M. Vliegen (ur.). Variation in Sprachtheorie und Spracherwerb, (str. 155-165). Frankfurt am Main: predavanje, međunarodna recenzija, cjeloviti rad, znanstveni.

Novak-Milić, J.; Olujić, I.; Radosavljević, P. (2007). Utjecaj bajaškoga na usvajanje hrvatskoga. U: L. Cvikić (ur.). Drugi jezik hrvatski: poučavanje hrvatskoga kao nematerinskoga jezika u predškoli i školi s posebnim osvrtom na poučavanje govornika bajaškoga romskoga:

priručnik s radnim listovima (str. 132-139). Zagreb: Profil.

Polisenska K., Kapalková, S., & Novotková, M. (2018). Receptive language skills in Slovak-speaking children with Intellectual Disability: Understanding words, sentences and stories. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 61, 1731-1742.

Pranjić, V., Farago, E., Arapović, D. (2016). Pripovjedne sposobnosti djece s Downovim sindromom i djece s Williamsovim sindromom. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 52 (1), 1-16.

Radosavljević, P. (2010, 2012). Pogled na bajaške dijalekte u Hrvatskoj. U: T. Varadi, G. Bašić (ur.). *Promene identiteta, kulture i jezika Roma u uslovima planske socijalno-ekonomske integracije: zbornik radova sa naučnog skupa održanog 6-8. decembra 2010.* (str. 435-447). Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 2012.

Radosavljević, P. (2016). Romi Bajaši u Hrvatskoj. U: T. Pišković, T. Vuković (ur.). *Zbornik radova 44. seminara Zagrebačke slavističke škole*, (str. 185-195). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagrebačka slavistička škola - Hrvatski seminar za strane slaviste.

Rondal, A. J. (2013). Explaining grammatical difficulties in intellectual disabilities. *Revista de Logopedia, Foniatria y Audiología*, 33, 64-68.

Rondal, A. J. (2017). Morphosyntactic Development and Implicit Learning in Down Syndrome and Related Conditions. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, 5, 24-35.

Škrobo, M., Šimleša, S., Ivšac Pavliša, J. (2016). Obilježja socijalne kognicije kod osoba s poremećajima iz spektra autizma, posebnim jezičnim teškoćama i intelektualnim teškoćama. *Logopedija*, 6,1, 6-13.

Tarabić, B. N., Tomac, P. (2014). Intelektualne teškoće - dijagnostika i klasifikacija. *Gyrus*, 2, 1, 130-133.